

BEELDVORMING EN DE AMBTSDISCUSSIE

Door: Dr. Martin Walton*

Is voor de geestelijke verzorging het confessioneel en ambtelijk imago een probleem? Martin Walton reageert op deze vraag van Joachim Vreeman, Thomas Quartier en Wim Smeets in een artikel in TGV (juni 2009). Hij be vraagt de oplossingen van de auteurs voor een nieuwe oriëntatie van geestelijk verzorging en betreurt het onjuiste beeld dat ze van de huidige praktijk schetsen. Martin Walton stelt dat het in de ambtsdiscussie niet over inhoud en methode van geestelijk verzorging gaat, maar om de noodzaak van een helder maatschappelijk profiel van een divers, groeiende professie. Hij pleit voor meer samenhang in de beroepsgroep en gesprek over de kwaliteit en vormgeving van de nieuwe opleidingen.

Inleiding op een reactie

In hoeverre is de ambtsdiscussie binnen de VGVZ een kwestie van beeldvorming? De vraag komt bij mij op naar aanleiding van het artikel van Vreeman, Quartier en Smeets in TGV van juni 2009.¹ Het artikel benadrukt 'geestelijk welbevinden' als oogpunt van geestelijke verzorging. Het artikel blijkt echter ook een strategisch oogpunt te hebben, namelijk om geestelijke verzorging zo te conceptualiseren dat er ruimte is voor 'algemene geestelijke verzorging'. De auteurs zetten juist op het punt van beeldvorming, casu quo imago in. 'Het imago van de geestelijke verzorging lijdt nu te zeer onder de onduidelijkheid en discussie omtrent [...] institutionele binding' (45). Met een citaat van H. Kunneman wordt gesproken over de beeldvorming bij een aantal potentiële cliënten 'dat geestelijk verzorgers in hoge mate gebonden zijn aan hun eigen levensbeschouwing en gehouden zijn op te treden in naam van hun eigen kerk of levens-

beschouwelijke genootschap' (5).² Cliënten zouden afzien van geestelijke verzorging omdat ze geen lid zijn van een levensbeschouwelijke groepering (45). Om voorbij het als belemmerend ervaren imago te komen, wordt in het artikel geestelijke verzorging niet zozeer vanuit haar vertrekpunt (ambtelijk of anderszins) bekeken maar vanuit haar oogpunt, namelijk, geestelijk welbevinden (44).³

Ik wil in mijn reactie op het artikel twee dingen doen. Ten eerste wil ik een aantal beeldbeïnvloedende aspecten van het artikel bespreken. Welk imago van geestelijke verzorging wordt in het artikel zelf ge(re)produceerd? Ten tweede wil ik op een paar aspecten van de ambtsdiscussie kort ingaan. Wat is in het geding? En hoe is het 'probleem' ontstaan? Ik ben zelf opleider van studenten geestelijk verzorging die in aanmerking komen voor een ambtelijke erkenning. In die zin ben ik belanghebbende en loop ik het risico om beeldvormer te

worden. Toch is mijn eerste interesse in dit verband niet om een belang te verdedigen maar om de uitdaging voor de beroepsgroep te verhelderen.

Beeldbepalende termen

Wat zijn nu de beeldbepalende termen in het betoog van Vreeman c.s.? Naast 'de-institutionalisering' wordt ook gesproken over een 'de-traditionaliseringsproces': 'in plaats van zich te onderwerpen aan de waarden en opvattingen van een traditionele godsdienst of levensbeschouwing, geven mensen steeds meer *zelf* zin en betekenis aan hun leven' (45). Dit proces maakt deel uit 'van een bredere maatschappelijke ontwikkeling naar een meer individuele vorm van zingeving aan het bestaan.' Mijn probleem wat beeldvorming betreft is, dat in de verwijzing naar maatschappelijke ontwikkelingen van de-institutionalisering en de-traditionalisering over godsdienst en levensbeschouwing alleen in termen van 'traditie' en 'onderwerping' wordt gesproken. Een dergelijke typering lijkt me niet alleen een evidente miskennis van het Humanistisch Verbond als een van de levensbeschouwelijke organisaties die in het geding zijn, maar ook een miskennis van het huidige kerkelijke klimaat in Nederland, dat, sommige kerkleiders ten spijt, uiterst dynamisch en veelvormig is. Kerken zijn gemeenschappen geworden die een verregaande individualisering omvatten, zo niet bevorderen.

Mijn probleem met de beeldbepaling van Vreeman c.s. heeft echter niet zo zeer betrekking op de levensbeschouwelijke organisaties als op het onvolledige beeld van de huidige generatie van (ambtelijk) geestelijk verzorgers. Ik ken de beroepsgroep als een breed palet van zich vrij bewegende mensen die patiënten en cliënten van allerlei plimage van adequate en gewaardeerde geestelijke begeleiding op maat voorzien. Nog afgezien van de verregaande individualisering onder geestelijk verzorgers zelf, is de werkwijze ook van ambtelijk erkende geestelijk verzorgers al lang toegesne-

den op en toegankelijk voor individuele vragen en behoeften van cliënten. Dat is niet alleen een vereiste van de beroepsstandaard van de VGVZ⁴ maar maakt eveneens deel uit van een veel langere 'traditie' in het pastoraat.⁵ Ik ontken niet dat geestelijke verzorging een imagoprobleem heeft, maar het probleem zou wellicht iets afnemen als eerst goed voor het voetlicht zou komen hoe er feitelijk gewerkt wordt. (Tegelijk weet ik niet hoe omvangrijk het probleem is. Imagoproblemen zijn moeilijk om te meten.)

Oogpunt geestelijk welbevinden

Laat ik nu ingaan op het voorstel van Vreeman c.s. dat men geestelijke verzorging meer zou moeten situeren in het kader van geestelijk welbevinden. Het is uitstekend dat de auteurs het oogpunt van geestelijk welbevinden benadrukken en er ook op wijzen dat dit in overeenstemming is met de visie van de VGVZ.⁶ Wellicht zou het strategisch van belang kunnen zijn om een dergelijke term gezamenlijk en sterker naar voren te brengen. Tegelijk heb ik de afgelopen jaren aardig wat folders en visiedocumenten van geestelijk verzorgers gelezen en naar mijn bevinden werd keer op keer de bijdrage van geestelijk verzorging in soortgelijke termen beschreven en op de maat van de levensvragen en levensverhalen van cliënten in al hun diversiteit gesneden. Daarbij werden eveneens de levensbeschouwelijke achtergronden van de geestelijk verzorgers vermeld, maar in de regel juist om de breedte van de geestelijke zorg aan te geven. Ook op dit punt vind ik dat de auteurs zich te weinig rekenschap geven van de gegroeide praktijk. En dat vind ik weer jammer met betrekking tot de beeldvorming.

Dat wordt duidelijk als aan het voorstel ook een stelling wordt toegevoegd. 'Indien men geestelijke verzorging vooral in dat kader [geestelijk welbevinden] zou plaatsen, zullen patiënten en hun omgeving alsook medewerkers er meer gebruik van kunnen maken, omdat ze niet langer gehinderd

worden door een kerkelijk of aanverwant imago' (46). Of de stelling klopt is moeilijk te beoordelen. Enerzijds omdat geestelijk verzorgers zich al in soortgelijke termen uiten. Anderzijds omdat het daarom niet duidelijk is of het spreken over geestelijk welbevinden het veronderstelde imagoprobleem van geestelijk verzorgers als zodanig zou kunnen verminderen (wat er ook met 'kerkelijk of aanverwant (?) imago' precies bedoeld wordt). Fundamenteeler lijkt mij de vraag of de term 'geestelijk welbevinden' voldoende uitdrukt en communiceert waar geestelijk verzorgers feitelijk mee werken, namelijk zingeving, spiritualiteit, levensbeschouwing.⁷ Het meest kenmerkend voor geestelijke verzorging is wellicht niet vertrekpunt of oogpunt maar de aard van de begeleiding onderweg.

Concurrentie ontkoppelen

Het wordt ingewikkelder als de gerichtheid op 'geestelijk welbevinden' wordt gebruikt om ruimte te bieden 'voor geestelijk verzorgers met en zonder koppeling aan een traditionele godsdienst of levensbeschouwing' (47). Die vervolgstap lijkt me niet handig, omdat het andermaal suggereert dat 'geestelijk welbevinden' nog niet het oogpunt (of doel) van (ambtelijke) geestelijke verzorging zou zijn. Overigens zeggen de auteurs dat net niet met zo veel woorden. Mij is ook niet duidelijk of zij hebben willen zeggen dat geestelijk welbevinden, behalve in de ambtsdiscussie, ook te weinig in de huidige praktijk van geestelijk verzorging centraal staat. Dat is misschien een kwestie van mijn beeld van het artikel, maar die mogelijke suggestie vind ik nergens tegengesproken.

De zorg van de auteurs is dat het 'institutionele en traditionele imago ... een nadelig effect [kan] hebben op het inschakelen van geestelijke verzorging door patiënten' (47-48). Patiënten kunnen individuele en/of niet - levensbeschouwelijk - specifieke overtuigingen hebben die niet beantwoord worden door de aanwezige (ambtelijke) geestelijke verzorgers. Mij is vooral niet duidelijk wat de auteurs

beogen als zij vervolgens schrijven: 'Een algemeen geestelijk verzorger biedt in dergelijke situaties een oplossing, zou het antwoord kunnen luiden. Maar een dergelijk antwoord ademt te zeer de sfeer van concurrentie. Veeleer biedt het oogmerk van het geestelijke welbevinden, een gemeenschappelijk oogmerk van gebonden en ongebonden geestelijk verzorgers, een kader waar patiënten zich gemakkelijk in kunnen herkennen' (48). Met het omvattende kader van 'geestelijk welbevinden' kan ik instemmen. Wat ik niet snap is überhaupt de suggestie - ook al wordt die uit concurrentieoverweging (alleen daarom?) ter zijde gesteld - dat algemeen geestelijke verzorging een betere toegang of oplossing zou kunnen bieden voor cliënten zonder een specifieke binding. Dat vind ik opnieuw een miskennis van de huidige praktijk van geestelijke verzorging, waarin de achtergrond van de geestelijk verzorger soms wel, soms niet door buitenstaanders gewaardeerd wordt, maar waarin een pluri-forme godsdienstig en niet-godsdienstig aanbod de norm is en waarin op maat gewerkt wordt, allemaal volgens het beroepsstandaard. Je zou net zo goed, bij wijze van argument, het omgekeerde van de auteurs kunnen suggereren, namelijk dat een concept van algemeen geestelijke verzorging verder van de individualisering van zingeving afstaat dan de specifieke ervaringen van geestelijk verzorgers in relatie tot concrete levensbeschouwelijke gemeenschappen. Geestelijke verzorging en zingeving zijn niet alleen nooit neutraal (45)⁸, maar ook nooit algemeen. Maar als wij de concurrentiegedachte echt achter ons willen laten, dan moeten wij ook niet suggesties doen in die richting. Want op basis waarvan zou je in concreto moeten indiceren dat een ambtelijk geestelijk verzorger beter op de behoeften van een individuele patiënt zou kunnen ingaan of dat een algemeen geestelijk verzorger toegankelijker zou zijn of omgekeerd?⁹ Wij hebben daar geen instrumenten voor. En suggesties in de ene of andere richting zou tot gevolg hebben dat de ambtsdiscussie over de rug van de cliënten gevoerd zou worden.

Vraag of aanbod?

Mijn punt is dus niet dat ‘algemeen’ of ‘ongebonden’ geestelijke verzorging ontoelaatbaar zou zijn. Mijn punt is dat ik de suggestie niet deel dat algemeen geestelijk verzorging of het sterker benadrukken van ‘geestelijk welbevinden’ een oplossing voor een probleem of vraag van patiënten en medewerkers zou zijn. Het probleem rondom de ambtelijkheid ligt historisch, mijns inziens, eerder aan de kant van het aanbod van geestelijk verzorgers. (Als het een probleem is, is het misschien een luxe probleem.) Eerst zijn er nieuwe opleidingen gekomen, onder anderen om studenten te trekken en hen een beroepsperspectief te bieden. Daardoor zijn er nieuwe opgeleiden gekomen waardoor een nieuw aanbod op de markt is ontstaan. Vervolgens hebben zorgorganisaties, die daarin autonoom zijn, van dat aanbod gebruik gemaakt en geestelijk verzorgers zonder ambtelijke erkenning aangesteld.¹⁰

De VGVZ heeft nu nog een ander beleid met betrekking tot ambtelijkheid, maar dat beleid werd niet altijd door directeuren overgenomen, soms om principiële redenen, soms om persoonlijke redenen, soms om financiële redenen. Althans dat is mijn indruk. Naar mijn weten is er geen goed overzicht van die redenen of van de omvang van de verschuivingen. Maar naar mijn indruk zijn de beslissingen van directeuren en zorgorganisaties niet gedaan op basis van onderzoek naar de meningen van cliënten en medewerkers in de zorg. Tot een dergelijk onderzoek er is lijkt het mij niet opportuun om suggesties daarover te doen, want die worden verregaand door de beeldvorming beïnvloed.

De brandende vraag in de ambtsdiscussie is mijns inziens niet de adequaatheid van het huidige aanbod van geestelijke verzorging, al of niet ambtelijk, met het oog op de cliënten- of patiëntendoelgroep. Het aanbod kan altijd beter, zowel wat inhoud als wat methode betreft, maar het huidige aanbod is breed en algemeen toegankelijk. De uitdaging voor

de VGVZ en andere partners is hoe de uitdijende beroepsgroep bij elkaar gehouden kan worden. Niet alleen met het oog op ambtelijk erkende en niet erkende geestelijk verzorgers, maar ook bijvoorbeeld met het oog op een toenemende diversiteit in werkwijze. Hoe wordt een helder maatschappelijk beeld van geestelijke verzorging bevorderd en bewaard?

De eventuele toelating door de VGVZ van niet-ambtelijke geestelijk verzorgers zal het beeld veranderen, en die verandering zal wat de beeldvorming betreft verschillende aspecten van verheldering, vervaging, verbreding, verdieping, vervlakking tegelijk in zich mee dragen, al naar gelang wie er vanuit welk gezichtspunt naar kijkt.

Beproeven en opleiden

Wat is in het geding met de ambtsdiscussie? De (redactionele?) inleiding op het artikel van Vreeman c.s. wekt de indruk dat ambtelijkheid als een te relativieren vertrekpunt wordt beschouwd ter wille van het oogpunt van geestelijk welbevinden. Niet alleen lijkt een dergelijke tegenstelling mij ongewenst maar is ook de typering van ambtelijkheid als (slechts?) vertrekpunt een miskennis. De beroepsdefinitie ziet het ambtelijke karakter van geestelijke verzorging als een kwaliteit van begeleiding, die naast professionele gezichtspunten wordt genoemd. Het meest relevante aspect van ambt ten aanzien van geestelijk verzorging lijkt mij niet in de eerste plaats te liggen in een ‘binding’ of ‘legitimering’, maar in de erkenning van de kwaliteiten van iemand om een bepaalde rol te vervullen in of namens een gemeenschap. De erkenning wordt vervolgens door de beroepsvereniging overgenomen als indicatie van geschiktheid voor het beroep van geestelijk verzorger. De redenen daarvoor zijn niet vooral institutioneel maar historisch en inhoudelijk. Inhoudelijk zijn ze van betekenis omdat de omgang van de ambtsdrager met de eigen levensbeschouwing beproefd moet worden met het oog op de beroepsuitoefening. Vreeman c.s. doet het voorstel om voor de erkenning van de levensbe-

---

schouwelijke positiebepaling¹¹ van algemeen geestelijk verzorgers een alternatief forum te zoeken. Daarbij wordt gedacht aan de beroepsvereniging, een nieuwe religieuze beweging of lekenbeweging bij kloosterordes. (47) Wat mijns inziens daarin onvoldoende onderkend wordt, is dat de toetsing van een levensbeschouwelijke positiebepaling door een of ander forum zélf een levensbeschouwelijke handeling inhoudt.¹² Die handeling werd tot nu toe gedragen en geborgd door maatschappelijk erkende levensbeschouwelijke organisaties. Hoe men aan die borging buiten de levensbeschouwelijke organisaties om vorm wil geven, is mij nog niet duidelijk.

Hetzelfde geldt voor de vraag wat iemand aan levensbeschouwelijk bagage (kennis) moet bezitten om als geestelijk verzorger te beginnen. Afgezien van mijn mening dat die vraag ook voor een deel een levensbeschouwelijke kwestie is, stelt die vraag hoge eisen aan de opleidingen voor geestelijke verzorging. Terwijl bij zowat alle andere beroepen in de zorg de opleidingseisen opgeschroefd worden, zien wij bij geestelijke verzorging het omgekeerde gebeuren. Met een beduidend kortere opleiding en met minder levensbeschouwelijke bagage kan men tegenwoordig geestelijk verzorger worden dan een paar jaar geleden het geval was. Het is in ieder geval zeer te hopen, wat de VGVZ ook in de ambtskwestie beslist, dat de niet ambtelijke masters geestelijke verzorging mogelijkheden tot uitbreiding krijgen.¹³ Als de VGVZ niet-ambtelijke geestelijk verzorgers opneemt, is het te hopen dat het bestuur zich daarvoor inzet.

Zingeving en socialisatie

Ik keer terug naar de karakterisering door Vreeman c.s. van 'de-traditionalisering': 'in plaats van zich te onderwerpen aan de waarden en opvattingen van een traditionele godsdienst of levensbeschouwing, geven mensen steeds vaker zelf zin en betekenis aan hun leven' (45). Dit versimpelde beeld wordt iets gecorrigeerd door wat volgt over 'een meer

individuele vorm van zingeving aan het bestaan', maar het spreken over zelf zin en betekenis geven (cursief van de auteurs) lijkt me eerlijk gezegd een grote overschatting van het zingevende vermogen van individuen en een miskenning van de aard van zingevingsprocessen. Dat er sprake is van relatief meer individuele vrijheid en keuzemogelijkheden lijkt me correct en waardevol. Dat laat onverlet dat bij zingeving allerlei socialisatieprocessen een grote en blijvende rol spelen. Ook blijven oude en nieuwe tradities hoofdleveranciers, al wordt er vaak naar geloven uit geleend. Mij gaat het niet om een in de beschrijving van de auteurs veronderstelde gezagsstructuur van die tradities maar om de inhoudelijke rol die zij spelen en zullen blijven spelen willen wij überhaupt nog taal hebben om over existentiële en spirituele vragen te spreken.

Zulke versimpelde tegenstellingen tussen 'onderwerpen' en 'zelf zin geven', tussen 'traditie' en 'breder maatschappelijk ontwikkelingen', vertekenen niet alleen het beeld van de wortels van het vak van geestelijke verzorging maar ontnemen ons ook het zicht op de ingewikkelde processen van betekenisontlening en -verlening. Zulke tegenstellingen helpen maar gedeeltelijk om tot een analyse te komen van de maatschappelijk ontwikkelingen die zeer fluïde zijn en waarvan de uitkomst onzeker is. Bovendien is een dergelijke tegenstelling mijns inziens symptomatisch voor een voortgaande versmalling van de focus tot het individu en een dreigende verwaarlozing in geestelijke verzorging van sociale processen en de rol van betekenisvolle gemeenschappen in zingevingsvraagstukken. 'No man is an island, entire of itself' (John Donne), ook niet in zingevingsprocessen. Dat geldt ook voor cliënten en patiënten in de zorg.

Kwaliteit

Ik betwijfel of het betrekken van het imago-probleem bij de ambtsdiscussie ons verder helpt. Mijn zorg is dat daardoor de actuele praktijk gauw vertekend wordt. Kern van de discussie is mijns inziens

of en hoe er voor gezorgd kan worden dat er met ambtelijke en niet-ambtelijke toelidingen vergelijkbare (levensbeschouwelijke) kwaliteit geleverd kan worden. Wat zijn de inhoudelijke krachten van beide benaderingen? (Ik laat even buiten beschouwing de rituele en vertegenwoordigende functie van ambtelijke geestelijke verzorging, niet omdat ik die functie niet op waarde zou schatten, maar eenvoudig omdat niet iedere geestelijk verzorger hoeft voor te gaan namens een gemeenschap.) Ik ben minder optimistisch met betrekking tot de vraag of het toelaten van geestelijke verzorgers zonder ambtelijke erkenning tot de VGVZ of tot het register een positief effect zal sorteren op de positie van geestelijke verzorging in de zorg als geheel. Dat hangt, vermoed ik, meer van andere, veelal externe factoren af, zoals financiën en de autonomie van de zorginstellingen. Wat ons niet moet beletten om niet alleen de kwaliteit van geestelijke verzorging, maar ook de samenhang binnen de beroepsgroep zo goed mogelijk te bevorderen. Dat is een voorwaarde om de beeldvorming zuiver te houden.

---

* Dr. Martin Walton is universitair docent geestelijke verzorging bij de Protestantse Theologische Universiteit (www.pthu.nl of mwalton@pthu.nl).

Noten

- 1 Vreeman, J., Quartier, Th. en Smeets, W., 'Geestelijke verzorging in het kader van geestelijk welbevinden', *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 12/53, juni 2009, pp. 44-49.
- 2 Zie H. Kunneman, 'De toekomst van de geestelijke zorg: leren op twee benen te staan. Over algemene bijzondere geestelijke zorg', *Handboek voor geestelijke verzorging in zorginstellingen*, J. Doolaard, red., Kampen 1996, p. 337-339.
- 3 Ik kom terug op dit onderscheid tussen vertrekpunt en oogpunt waarbij mij niet duidelijk is of het terug te voeren is op de auteurs van het artikel of een redactionele inleiding betreft.
- 4 VGVZ, *Beroepsstandaard voor de Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen*, 2002, p. 15 (par. 3.2., onder het kopje 'Vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuiging') en p. 21 (par. 4.4.5.).
- 5 Heitink, G., 'De opkomst van de moderne pastor', *Praktische Theologie* 2000/4, 8-16. Heitink markeert het begin van 'de individualisering van de herderlijke zorg' (11) in de negentiende eeuw.
- 6 VGVZ, *Beroepsstandaard*, p. 14 (par. 3.2., afsluitende opmerking onder het kopje 'Zingeving').
- 7 De omschrijving van de gerichtheid van geestelijke verzorging als 'het "present"/"tegenwoordig" stellen van het geestelijk welbevinden van de patiënt' (47) vind ik een onheldere leenconstructie.
- 8 VGVZ, *Beroepsstandaard*, p. 15 (par. 3.2., onder het kopje 'Professioneel en ambtshalve').
- 9 Dit bedoel ik buiten de vraag om specifieke kerkelijke rituelen om.
- 10 Ik laat hier buiten beschouwing de problemen rondom Rooms Katholieke geestelijk verzorgers die geen bisschoppelijke zending kunnen krijgen. Dat doe ik niet omdat ik het niet als een probleem beschouw, maar omdat daarvoor binnen het huidige bestel van de VGVZ een oplossing is en omdat ik niet merk dat dit probleem een centrale rol speelt in de huidige discussie.
- 11 VGVZ, *Beroepsstandaard*, p. 15 (par. 3.2., onder het kopje 'Professioneel en ambtshalve').
- 12 Zie ook hierover M. Walton, 'Dialogische kwaliteit. Identiteit van geestelijk verzorgers in zorginstellingen', *Handelingen* 2009/3, p. 36.
- 13 Van één naar – ten minste – twee jaren. Over de positie van HBO -opgeleide geestelijk verzorgers moet ook in dit opzicht worden nagedacht.